

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Καλειδοσκοπική Αμερική: Οι πολλαπλές εικόνες των ΗΠΑ

Κανένας τόπος δεν έχει εξάψει τη φαντασία των ανθρώπων όσο η Αμερική: ως γεωγραφικός προσδιορισμός ή αποτύπωση της αφθονίας της φύσης, ως νέα εθνική οντότητα ή παράτολμο δημοκρατικό πείραμα, ως καταφύγιο των θρησκευτικά και πολιτικά κατατρεγμένων και ως όραμα ευδοκίμησης και πλουτισμού για εκατομμύρια μετανάστες, ως επιτομή της νεωτερικότητας, του μοντέρνου, της προόδου και του μέλλοντος, είτε και ως παγκόσμια υπερδύναμη. Η Αμερική αποτελούσε πάντοτε σημείο αναφοράς στις αναζητήσιμες διανοουμένων, πολιτικών, φιλοσόφων, δημοσιογράφων, λογοτεχνών και πάσης φύσεως δημοσιολόγων. Διαπερνούσε, οριζόντια και κάθετα, όλες τις κοινωνικές τάξεις διαμορφώνοντας το συλλογικό φαντασιακό εγγραμμάτων και μη. Ο αποκαλούμενος «Νέος Κόσμος», από την ανακάλυψή του το 1492 από τον Κολόμβο, αντιπροσώπευε για τον Ευρωπαίο το μακρινό, το άγριο, το άγνωστο, το ανοίκειο, το διαφορετικό, το φυσικό, αλλά παράλληλα και το χώρο πραγμάτωσης του ονείρου, της ουτοπίας, τον πόθο μιας ιδανικής κοινωνίας, καλύτερης από εκείνη του Παλαιού Κόσμου. Το 1776 η Αμερικανική Επανάσταση στάθηκε η αιτία για μια δεύτερη ανακάλυψη της Αμερικής, με επίκεντρο όχι τον εξωτισμό του παρελθόντος, αλλά την πολιτική πραγματικότητα ενός νεοσύστατου κράτους, αυτού των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής (ΗΠΑ). Μια καινούργια Αμερική αναδυόταν ως αποτέλεσμα αξιοθαύμαστων επαναστατικών διαδικασιών και ρηξικέλευθων πολιτικών διεκδικήσεων. Σύντομα οι ΗΠΑ απέκτησαν τα χαρακτηριστικά ενός οικουμενικού συμβόλου δημοκρατίας και φιλελευθερισμού και η αμερικανική κοινωνία έγινε το αντικείμενο ενός οράματος κοινωνικής ισότητας, ελευθερίας, δικαιοσύνης και ανεκτικότητας, πολιτικής και θρησκευτικής. Το όραμα αυτό αποκτούσε ιδιαίτερη δυναμική καθώς δεν αποτελούσε μια θεωρητική κατασκευή στο μυαλό ενός φιλοσόφου ή πολιτικού στοχαστή, αλλά απτή πραγματικότητα σε μια χώρα στην άλλη άκρη

του Ατλαντικού. Έκτοτε, ο όρος Αμερική ταυτίστηκε στο καθημερινό λεξιλόγιο με τις ΗΠΑ, λειτουργώντας πάντοτε στο διπλό επίπεδο της φαντασίας και της πραγματικότητας.

Καθώς οι ΗΠΑ αποκτούσαν στη διάρκεια του 19ου αιώνα ολοένα περισσότερη δύναμη και αναγνώριση, μεγάλο μέρος της ευρωπαϊκής διανόησης, οι πιο φιλελεύθεροι στοχαστές, εκπρόσωποι της αντιαπολυταρχικής σκέψης, άρχισαν να διαβλέπουν στην άλλη άκρη του Ατλαντικού κάτι περισσότερο από μια ακόμη χώρα στον παγκόσμιο χάρτη. Αναγνώρισαν ένα πολυδιάστατο σύμβολο, ικανό για την άσκηση πολυεπίπεδης κριτικής των ίδιων των ευρωπαϊκών κοινωνιών· ένα σημείο αναφοράς στην προσπάθεια πολιτικής και κοινωνικής μεταρρύθμισης των δικών τους χωρών, όχι ουτοπικό, αλλά ρεαλιστικό. Η λογική ήταν απλή: Αφού συμβαίνει στις ΗΠΑ, γιατί όχι και στην Ευρώπη; Μάλιστα, οι ΗΠΑ δεν συνιστούσαν κάποιον υποδεέστερο Άλλο, όπως έβλεπαν π.χ. οι αρχαίοι Έλληνες τους «βαρβάρους», οι αποικιοκράτες τους αποικιοκρατούμενους, ή οι λαοί της Δύσης τα βαλκανικά έθνη, αλλά μια χώρα πρότυπο, παράδειγμα προς μίμηση. Πράγματι, οι ΗΠΑ ανέκαθεν αποτελούσαν συνέχεια και εξέλιξη της Ευρώπης, μια βελτιωμένη εκδοχή της, μια «Δύση» δυτικότερη της «Δύσης». Το «αμερικανικό όνειρο» αποτέλεσε ίσως το πιο σταθερό συλλογικό όραμα των τελευταίων αιώνων για τους ευρωπαϊκούς λαούς, ενώ κάθε προσπάθεια περιγραφής του Νέου Κόσμου γινόταν πάντοτε μέσα από το σχήμα της σύγκρισης και αντίθεσης με τον Παλαιό. Αυτή η αντιθετική προβολή απέδιδε αξιακό βάρος στα συγκρινόμενα μέρη και κατηύθυνε, τεχνηέντως, τον δέκτη να ταυτιστεί με το ένα, απορρίπτοντας ταυτόχρονα το άλλο.

Παράλληλα και οι Αμερικανοί αποκτούσαν σταδιακά τη δυνατότητα και τα θεσμικά μέσα να χτίζουν και να εξάγουν την εικόνα τους στο εξωτερικό. Το δημοκρατικό και φιλελεύθερο πολιτικό τους σύστημα, η συνεχώς αυξανόμενη διπλωματική, ναυτική και εμπορική παρουσία στα λιμάνια του κόσμου, η οικονομική τους δυναμική, ακόμη και οι προτεσταντικές ιεραποστολές αποτέλεσαν μερικούς από τους κυριότερους διαύλους που σμίλευαν την εικόνα των ΗΠΑ. Στα χρόνια της Αμερικανικής Επανάστασης οι πρώτοι πρεσβευτές των ΗΠΑ στη Γαλλία Βενιαμίν Φραγκλίνος και Τόμας Τζέφερσον εργάστηκαν πυρετωδώς για να διεγείρουν τη συμπάθεια της Ευρώπης και διαδραμάτισαν καίριο ρόλο στη διαδικασία πρόσληψης του νεοσύστατου κράτους. Το δημοκρατικό πολίτευμα και οι φιλελεύθεροι θεσμοί αποτελούσαν την καλύτερη διαφήμιση της χώρας στο εξωτερικό, ενώ η αμερικανική κυβέρνηση δεν έχανε την ευκαιρία να αυτοπροβάλλεται ως φορέας του «πρόδηλου πεπρωμένου» (*manifest destiny*) να εκδημοκρατίσει τον κόσμο και ως δυνάμει προστάτιδα δύναμη των καταπιεσμένων, καλλιεργώντας συχνά ανεδαφικές προσδοκίες στους υπόδουλους και ανελεύθερους λαούς. Ο τρόπος που οι Αμερικανοί έχτισαν την εικόνα

τους, κατά τη διάρκεια του μακρού 19ου αιώνα, αποτέλεσε το μέσο για τη σταδιακή προβολή των ΗΠΑ ως μεγάλης δύναμης, προετοιμάζοντας το δρόμο της παγκόσμιας επιβολής τους τον 20ό αιώνα.

Ο τρόπος ζωής που αναπτύχθηκε στην άλλη άκρη του Ατλαντικού αποτελούσε για την Ευρώπη διαρκή ιδεολογική πρόκληση. Η εικόνα της Αμερικής χρησιμοποιήθηκε ως σημείο αναφοράς άλλοτε με θετικό και άλλοτε με αρνητικό περιεχόμενο, άλλοτε ως παράδειγμα προς μίμηση και άλλοτε προς αποφυγή. Επάνω στο σώμα των ΗΠΑ προβλήθηκαν οι προσδοκίες, οι ελπίδες, τα οράματα των Ευρωπαίων για μια καλύτερη κοινωνία, αλλά και οι φόβοι, οι ανασφάλειες και οι ανησυχίες τους για το μέλλον. Η προσπάθεια να αποτυπωθεί, να αναλυθεί και να ερμηνευθεί το φαινόμενο Αμερική εξυπηρετούσε και αντανάκλούσε τις ανάγκες των ευρωπαϊκών κοινωνιών. Η Αμερική έμοιαζε με μεγάλη δεξαμενή, ένα κουτί της Πανδώρας, όπου ο καθένας μπορούσε να σταχυολογήσει το παράδειγμα που εξυπηρετούσε τις δικές του ιδεολογικές και πολιτικές ανάγκες. Έτσι διαμορφώθηκε μια «καλειδοσκοπική Αμερική», ένα αμάλγαμα εικόνων, αναπαραστάσεων, συμβόλων και ερμηνειών, πρόσφορων για εργαλειακή χρήση. Οι αναπαραστάσεις αυτές δεν ήταν στατικές, αλλά μεταβάλλονταν διαρκώς στο χρόνο. Η «καλειδοσκοπική Αμερική» ισοδυναμούσε με διαθλαστικό πρίσμα (συχνά με παραμορφωτικό καθρέπτη) μέσα από το οποίο παρατηρούσε κανείς την πραγματική Αμερική στην αχανή ολότητα της. Κατ' επέκταση, ο δημόσιος λόγος για την Αμερική, όσο και αν διεκδικούσε δάφνες αντικειμενικότητας, δεν έπαυε να αντανάκλα τις υποκειμενικές προσδοκίες και σκοπιμότητες του εκάστοτε πομπού-παρατηρητή, παραμορφώνοντας σε μεγάλο βαθμό την εικόνα της και δημιουργώντας στη θέση της μια «φαντασιακή Αμερική». Γι' αυτό και ο δημόσιος λόγος για την Αμερική δεν πρέπει κατ' ανάγκη να αντιμετωπίζεται ως λόγος αληθείας. Ούτε, ίσως, έχει ιδιαίτερη σημασία ο βαθμός αλλοίωσης και παραμόρφωσης της εικόνας της. Εκείνο που τελικά έχει μεγαλύτερη σημασία είναι η λειτουργία του δημόσιου λόγου και των παραγόμενων εικόνων, καθώς και η προσαρμογή τους στο πλαίσιο των αναγκών του πολιτισμού και της κοινωνίας του κάθε παρατηρητή.¹ Η δυσπόστατη φύση της Αμερικής, ως πραγματικότητας και συμβολικού-φαντασιακού τόπου, αποτελεί βασικό άξονα κάθε προσπάθειας ανάλυσης της εικόνας της. Τα λόγια του Αλεξίς ντε Τοκβίλ στην εισαγωγή του μνημειώδους έργου του *Περί της δημοκρατίας κατά την Αμερικήν*, όπως εκδόθηκε για πρώτη φορά στα ελληνικά το 1846, ήταν χαρακτηριστικά αυτής της διαδικασίας: «Θεωρών [παρατηρώντας] την Αμερικήν, είδον πλείον ή την Αμερικήν αυτήν. Εζήτησα αυτόθι απεικόνισμα

1. Φ. Αμπατζοπούλου, *Ο Άλλος εν διωγμώ. Η εικόνα του Εβραίου στη λογοτεχνία. Ζητήματα ιστορίας και μυθολογίας*, Αθήνα 1998, σ. 245-246.

τι της δημοκρατίας, των κλίσεων, του χαρακτήρος, των προλήψεων και των παθών αυτής».²

Ακριβώς το παραπάνω «απεικόνισμα» της Αμερικής που σχηματίστηκε στο μυαλό των Ελλήνων, καθώς και η λειτουργία του στα ιστορικά συμφραζόμενα της ελληνικής κοινωνίας του 19ου αιώνα και των αρχών του 20ού, αποτελεί το επίκεντρο της παρούσας μελέτης. Η εικόνα των Ελλήνων για την Αμερική και τους Αμερικανούς ακολούθησε κατά βήμα την πορεία συγκρότησης του ελληνικού έθνους-κράτους, προσαρμόστηκε στις ανάγκες, στους προβληματισμούς, στα διλήμματα και στα προτάγματα της ελληνικής κοινωνίας και συναρθρώθηκε με μερικά κομβικής σημασίας ζητήματα για τον ελληνισμό: την πολιτειακή οργάνωση και εξέλιξη των πολιτικών θεσμών, το ζήτημα συγκρότησης της εθνικής ταυτότητας και το δίλημμα της τοποθέτησης ανάμεσα στο δίπολο «Ανατολή» / «Δύση», συντήρηση / εκσυγχρονισμός. Η στροφή προς τη Δύση και η παράλληλη αποστροφή του ανατολίτικου παρελθόντος αποτέλεσε δομικό στοιχείο των ιδεολογικών διεργασιών που λάμβαναν χώρα στο εσωτερικό του νεοσύστατου κράτους. Η αναζήτηση πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών προτύπων που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως βάση για την αποκρυστάλλωση των αντίστοιχων ελληνικών εθνικών οραμάτων έφερε στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος τις ΗΠΑ. Ταυτόχρονα η Αμερική, ως επιτομή της νεωτερικότητας, του εκσυγχρονισμού και της μοντέρνας ζωής, συνιστούσε πρόκληση και απειλή για όσους έβλεπαν τον ελληνισμό να απειλείται από τα εξ Εσπερίας πρότυπα. Η αμφιθυμία στον τρόπο αντιμετώπισης της Αμερικής αποτυπώθηκε και στο περιεχόμενο του όρου «αμερικανισμός». Η λέξη (μαζί με το παράγωγο αμερικανίζω) αποθησαυρίστηκε από τον Στέφανο Κουμανούδη το 1889.³ Οι Έλληνες της προσέδιδαν άλλοτε θετικό και άλλοτε αρνητικό περιεχόμενο. Από τη μια σήμαινε την καινοτομία, την πρωτοτυπία, τις νέες ιδέες και ήταν συνώνυμο του νεωτερισμού: Αμερικανισμοί ήταν οι κάθε λογής νέες αμερικανικές εφευρέσεις αλλά και ο τρόπος ζωής, το πρακτικό και επινοητικό πνεύμα των Αμερικανών. Αμερικανισμός όμως ήταν και κάθε περίεργη, παράξενη και αλλόκοτη συμπεριφορά, η παραδοξολογία, η εκκεντρικότητα αλλά και η ξενομανία, η άκριτη μίμηση του αμερικανικού τρόπου ζωής. Τα αμερικανικά ήθη αποτελούσαν αρνητικά πρότυπα και αντιμετώπιζονταν με καχυποψία και εχθρότητα, καθώς φάνταζαν ξένα προς τα ελληνοπρεπή ιδανικά. Από τις αρχές του 20ού αιώνα η λέξη άρχισε να χαρακτηρίζει τη διαδικασία, τις μεθόδους και τα μέσα με τα οποία ο αμερικανικός πολιτισμός διαδόθηκε και κυριάρχησε σε παγκόσμιο επίπεδο, ώστε μέχρι το 1919 οι εφη-

2. A. de Tocqueville, *Περί της δημοκρατίας κατά την Αμερικήν*, μτφρ. Κ. Ηρακλείδης, Αθήνα 1846, σ. 16.

3. Σ. Α. Κουμανούδης, *Συναγωγή νέων λέξεων υπό των λογίων πλασθεισών από της Αλώσεως μέχρι των καθ' ημάς χρόνων*, τόμ. 1, Αθήνα 1900, σ. 53.

μερίδες να προειδοποιούν για τον κίνδυνο εξαπλώσεως του «αμερικανισμού». Η διφορούμενη, άλλοτε καταξιοτική και άλλοτε απαξιοτική σημασιοδότηση αντανάκλουσε τις διαφορετικές στάσεις των «αμερικανολογούντων» Ελλήνων απέναντι στο φαινόμενο Αμερική.

Η παρακολούθηση των εναλλαγών, μεταμορφώσεων και προσαρμογών της εικόνας της Αμερικής στον ελληνικό δημόσιο λόγο αποτελεί, στην ουσία, ένα συναρπαστικό ταξίδι στην ιστορία της ίδιας της Ελλάδας. Το αντικείμενο αυτού του βιβλίου, επομένως, δεν είναι οι ΗΠΑ αλλά η Ελλάδα. Ο δημόσιος λόγος για την Αμερική ισοδυναμούσε με καλυμμένο λόγο για την Ελλάδα. Η Αμερική ήταν αλληγορία, λειτουργούσε ως πρόφαση και αφορμή για να εκφράσουν οι Έλληνες τις απόψεις τους για την πορεία που όφειλε να ακολουθήσει η χώρα και αποτελούσε μια ακόμη εναλλακτική οδό στη διαδικασία εθνικού αυτοπροσδιορισμού και κατάκτησης της εθνικής αυτογνωσίας. Αν κάποιος θεωρεί ότι οι ΗΠΑ ήταν άγνωστες στους Έλληνες και πως το στίγμα της υπερατλαντικής χώρας ήταν μικρό στον ελληνικό 19ο αιώνα, θα εντυπωσιαστεί από τον αριθμό των Ελλήνων αμερικανολογούντων και το βαθμό «αμερικανογνωσίας» τους. Το ενδιαφέρον των Ελλήνων για την Αμερική υπήρξε μεγάλο, σταθερό και διαταξικό. Δεν περιοριζόταν σε μία μόνο κοινωνική ελίτ ούτε σε μία πολιτική παράταξη. Άγγιζε όλα τα στρώματα της κοινωνίας, από τους φτωχούς και αγράμματους αγρότες της επαρχίας που φαντασιώνονταν τα πλούτη της, μέχρι τις ανώτερες, εγγράμματες τάξεις που οραματίζονταν τις πολιτικές ελευθερίες και την πρόοδό της. Μερικά από τα κείμενα των Ελλήνων αμερικανολογούντων έμειναν στο χρόνο ως δείγματα υψηλής ερμηνευτικής και πολιτικής σκέψης, διανοητικής και αισθητικής αξίας. Κάποια άλλα λησμονήθηκαν, αφού διέθεταν μόνο τη γοητεία του εφήμερου. Αυτό, όμως, δεν μείωνε στο ελάχιστο την επιρροή που είχαν στην εποχή τους, καθώς αποτελούσαν τους κατεξοχήν δείκτες διαμόρφωσης της κοινής γνώμης. Μέσα σε βιβλία, εφημερίδες και περιοδικά, επιστημονικές μελέτες, ταξιδιωτικές εντυπώσεις, σχολικά εγχειρίδια, ημερολόγια, διπλωματικά έγγραφα, λαϊκά φυλλάδια, οδηγούς μεταναστών, λογοτεχνικά έργα, θεατρικά κείμενα κ.ά., η Αμερική περιγραφόταν, ερμηνευόταν, αποθεωνόταν ή κατακρινόταν, ανάλογα με τις προθέσεις των εκάστοτε συγγραφέων. Κάθε συγγραφέας αναμετρίονταν με το αχανές μέγεθός της και με τα βασανιστικά ερωτήματα: πώς να την προσεγγίσει, να τη συλλάβει, πώς να την περιγράψει και να την ερμηνεύσει, ποιο είδος αφηγηματικής φωνής να υιοθετήσει, ποιες εικόνες, θέματα, μοτίβα και σύμβολα να αναπαραγάγει;

Προκειμένου να γίνουν αντιληπτές όλες οι λεπτές εναλλαγές, αποχρώσεις και κατά καιρούς σημασιοδοτήσεις της Αμερικής, επιλέχθηκε η χρονολογική-θεματική δομή. Προτιμήθηκε, δηλαδή, η ένταξη των διαφόρων θεμάτων πάνω στον χρονικό άξονα, στις περιόδους που είχαν ιδιαίτερη και αξιοσημείωτη παρουσία και λειτουργία. Η επιλογή αυτή κρίθηκε ως η μόνη ικανή ώστε

να παρακολουθήσει κανείς τις μεταβολές και διακυμάνσεις των πολλαπλών εικόνων της Αμερικής καθώς και την προσαρμογή τους στα δεδομένα της ελληνικής ιστορίας. Αφετηριακό χρονικό σημείο του βιβλίου είναι τα προεπαναστατικά χρόνια, η περίοδος του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, τότε που το επίπεδο αμερικανογνωσίας των Ελλήνων βρισκόταν σε νηπιακό στάδιο. Η περιοδολόγηση των επιμέρους κεφαλαίων ακολούθησε τα σημεία-τομές της ελληνικής ιστορίας, αφού οι ανάγκες των Ελλήνων ήταν το πρίσμα μέσα από το οποίο περνούσε και διαμορφωνόταν η εικόνα της Αμερικής. Καταληκτικό σημείο της έρευνας είναι το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, καθώς από το σημείο εκείνο κι έπειτα αλλάζουν τόσο ο ρόλος των ΗΠΑ στη διεθνή πολιτική σκηνή όσο και η Ελλάδα, η οποία μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή και τον οριστικό ενταφιασμό της Μεγάλης Ιδέας αναγκάστηκε να κάνει επανεκκίνηση, επαναπροσδιορίζοντας τους στόχους της εξωτερικής και εσωτερικής πολιτικής της.

Το βιβλίο αποτελείται από έξι κεφάλαια. Στο πρώτο εξετάζεται η κυρίαρχη εικόνα της Αμερικής στα χρόνια της Ελληνικής Επανάστασης και η συνακόλουθη «ανακάλυψη» των ΗΠΑ και της αμερικανικής δημοκρατίας από τους Έλληνες, μέσα στο πλαίσιο των νέων προτεραιοτήτων που έθετε η Επανάσταση και η ανάγκη πολιτειακής και θεσμικής συγκρότησης του αναγεννώμενου έθνους. Αναλύεται διεξοδικά το αμερικανικό παράδειγμα στον δημόσιο λόγο του Αδαμαντίου Κοραή, κορυφαίου παράγοντα αμερικανογνωσίας. Ταυτόχρονα, εξετάζεται ο λόγος για την Αμερική ως σημείο που σκιαγραφούσε τα ακρότατα όρια της δημοκρατικής σκέψης στην Ελλάδα και αναλύονται οι αντοχές των Ελλήνων απέναντι στο δημοκρατικό πρότυπο. Το δεύτερο κεφάλαιο παρακολουθεί την προσαρμογή της εικόνας της Αμερικής στα χρόνια του Όθωνα (1832-1862), περίοδο της κατεξοχήν συγκρότησης του νεοσύστατου κράτους και διαμόρφωσης της ιδεολογίας του αλυτρωτισμού και της Μεγάλης Ιδέας. Στο ίδιο κεφάλαιο μελετάται η εικόνα της προτεσταντικής Αμερικής όπως αυτή διαμορφώθηκε μέσα από τη δράση των Αμερικανών ιεραποστόλων στην Ελλάδα, καθώς και η αποτύπωση της εικόνας της ρομαντικής Αμερικής στην ποίηση και τη λογοτεχνία. Το τρίτο κεφάλαιο καταγράφει τη φθορά που υπέστη η εικόνα της Αμερικής από το στίγμα της δουλείας και τον συνακόλουθο αιματηρό Εμφύλιο Πόλεμο (1861-1865). Παρακολουθεί, επίσης, την αποκατάσταση της φθαρμένης εικόνας μετά την τελική επικράτηση των Βορείων και την αναβίωση του αμερικανικού φιλελληνισμού στα χρόνια της Κρητικής Επανάστασης (1866-1869). Στο τέταρτο κεφάλαιο αναλύεται η εικόνα της Αμερικής ως επιτομής της νεωτερικότητας και η αντίδραση των Ελλήνων στο πλαίσιο της ιδεολογικής διαμάχης παράδοσης και εκσυγχρονισμού, καθώς και του ταυτοτικού διχασμού Ανατολής και Δύσης. Στο ίδιο κεφάλαιο εξετάζεται η διαδικασία συγκρότησης του αμερικανικού ονείρου στα

χρόνια της υπερατλαντικής μετανάστευσης (1890-1920), με έμφαση στους πολλαπλούς φορείς και στα μέσα κατασκευής και αποδόμησης αυτού του ονείρου. Το σύντομο πέμπτο κεφάλαιο αναλύει την εικόνα της Αμερικανίδας ως προτύπου χειραφέτησης και τις αντιδράσεις της ελληνικής κοινωνίας σε αυτό. Το έκτο και τελευταίο κεφάλαιο παρακολουθεί τον τρόπο μεταχείρισης της εικόνας της Αμερικής από την αντιβενιζελική όσο και από τη βενιζελική παράταξη στη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου (1914-1919), καθώς και την παραμόρφωσή της στο πλαίσιο του Εθνικού Διχασμού. Τέλος, αναλύεται η προσπάθεια «ήπιου εξαμερικανισμού» της ελληνικής κοινωνίας, μέσω της φιλανθρωπίας, με έμφαση στο έργο του Αμερικανικού Ερυθρού Σταυρού και της YMCA. Για τις ανάγκες της έκδοσης περιορίστηκαν κατά πολύ οι δευτερεύουσες βιβλιογραφικές παραπομπές και κρατήθηκαν μόνο οι βασικές πρωτογενείς πηγές τεκμηρίωσης. Αντίστοιχα προτιμήθηκε μια συνεπτυγμένη μορφή παραπομπής, χωρίς αναφορά στον εκδοτικό οίκο, με πλήρη αναφορά μόνο στη βιβλιογραφία, στο τέλος του βιβλίου.